

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ КУРСАНТІВ ВНЗ МНС УКРАЇНИ ЗАСОБАМИ МАС-МЕДІА

У статті представлені результати аналізу психолого-педагогічної літератури з метою дослідження динаміки підходів до визначення поняття критичне мислення, а також способів його розвитку у навчальному процесі вищої школи. Шляхом емпіричних досліджень виявлено та описано педагогічні умови формування критичного мислення у курсантів ВНЗ МНС України. Поданий алгоритм розвитку критичного мислення у курсантів передбачає використання у якості об'єктів (навчальних засобів) матеріалів мас-медіа. За допомогою засобів мас-медіа запропоновано створювати проблемні ситуації, пошук вирішення яких створює організаційні умови формування критичного мислення.

Ключові слова: курсанти, ВНЗ МНС України, критичне мислення, рефлексія, проблемна ситуація, мас-медіа, професійна підготовка.

Постановка наукової проблеми та її значення. Визнання того, що здобування освіти у вищій школі не є і не може бути тотожністю механічного акту передачі та засвоєння знань, спонукає до пошуку адекватних вимогам часу форм та методів організації навчально-виховного процесу. Педагогічні умови розвитку критичної мисленнєвої діяльності курсантів ВНЗ МНС України, перетворення їх із пасивних "приймачів" певного кількісно обмеженого набору інформації (об'єктів) у взаємодіючих зі світом та один з одним суб'єктів – ось питання практичної значущості, що гостро стоять перед науковцями та викладачам вищої школи.

Аналіз останніх досліджень з цієї проблеми. Проблему критичного мислення як психолого-педагогічну проблему досліджували науковці: У. Болотова, Є. Волков, Д. Клустер, О. Костикова, Ю. Кукушкіна, М. Ліпман, О. Марченко, Ф. Мінкіна, А. Тягло, П. Фрейре та ін. У своїх працях вказані науковці критичне мислення розглядають, спираючись на предмет професійної діяльності працівників освіти, а саме: як відповідну демократичному суспільству форму організації навчального процесу, способу подання матеріалу в курсі навчальних дисциплін. Однак, апріорне визнання демократичних цінностей так само не дало чітковизначених методів та не розкрило усіх тонкощів щодо умов розвитку критичного мислення у вищій школі в цілому, та у вищих навчальних закладах Міністерства надзвичайних ситуацій України зокрема.

Формулювання мети та завдань статті. У цьому фрагменті нашого дослідження ставимо перед собою за мету описати виявлені емпіричним шляхом педагогічні умови розвитку критичного мислення засобами мас-медіа у курсантів ВНЗ МНС України. Зважаючи на те, що об'єктом нашого зацікавлення є професійна підготовка курсантів як майбутніх державних інспекторів з пожежної безпеки до масово-роз'яснювальної роботи, розглядатимемо педагогічні умови розвитку критичного мислення саме у курсі підготовки до означуваного виду діяльності.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Досить нагадати, що ідеї критичного мислення зародилися та тривалий час розвивалися виключно у філософській думці (І. Кант), натомість у педагогічній теорії, завдяки праці Я.А. Коменського «Велика дидактика», міцно увійшло в ужиток поняття *аналізу*, з метою уникнення можливого сплутування, на наш погляд, існує потреба в чіткому розмежуванні обох термінів.

Обґрунтуємо характеристику підходів до динаміки тлумачення поняття «критичне мислення».

Слово «критика» латинського походження, означає «здібність розбирати, розділяю, розрізняю, вибираю, постановляю, роблю висновок, суджу, обвинувачую» [6, с. 95 - 96]. Аналогічна дефініція зберігається і в сучасній українській мові: «Критика - обговорювати,

аналіз чого-небудь з метою оцінити й виявити вади якогось предмета, або явища, негативна думка про що-небудь» [7, с. 390].

У психологічних дослідженнях критичність поруч із гнучкістю, швидкістю, глибиною, послідовністю, самостійністю прийнято зараховувати до індивідуальних особливостей мислення, а саме: «сукупність індивідуальних якостей, які характеризують пізнавальну діяльність людини» [5, с. 200]. Вважається, що «людина з критичним мисленням суворо оцінює свої і чужі думки, виявляє в них недоліки і сильні сторони, не приймає за істину здогадки, а піддає їх аналізу і перевірці» [там само, с. 201]. Разом з тим, у психології критичне мислення також розглядають як процес «розвитку тих навиків мислення, які дають можливість адекватно оцінювати нові обставини і сформулювати стратегію вирішення прихованих за ними проблем» [4, с. 236].

На відміну від психологів, педагоги у своїх працях значно більше уваги приділяють діяльнісному компоненту у визначенні сутності критичного мислення. Так, бразильський педагог-гуманіст Пауло Фрейре, основоположник теорії банківської освіти та проблемно-орієнтованого навчання, які увійшли в історію педагогіки революційними, як на свій час, методами формування критичного мислення у чилійських та бразильських селян у процесі вивчення грамоти в культурних гуртках, вважав, що «без дослідництва, без практики не можна стати справжньою людиною. Знать набуваєш тільки через відкриття і перевірку відкриттів у процесі невтомних, пристрасних, неперервних, сповнених сподівання пошуків, що їх людські істоти здійснюють у світі, вкупі зі світом і одна з одною» [8, с. 54]. Таким чином, характеризуючи критичний стан свідомості глибиною інтерпретації проблем, заміною магічних пояснень причинними принципами, перевіркою чітких відкриттів і відкритістю до перегляду, прагненням уникнути спотворення в процесі визначення проблем та остерегтися упереджених тверджень під час їх аналізу, відмовою від переказання відповідальності, запереченням пасивної позиції, обґрунтованістю аргументації, практикою діалогу, а не полеміки, уже частково виокремив педагогічні умови формування критичного мислення в процесі навчання.

Аналогічної точки зору дотримується М. Шеремет, який під критичним мисленням розуміє особливу розумову діяльність особистості, зумовлену характером завдань, що виникають перед нею в процесі пізнання соціальної дійсності, самопізнання, взаємодією з іншими людьми. Критичне мислення, вважає дослідник, має бути спрямоване не тільки на самопізнання, а й на способи їх засвоєння і добування. Важливою методичною умовою формування критичного мислення є установка на використання діяльнісного підходу до організації цього процесу, і пояснення вбачає в тому, що індивідуально-типологічні особливості мислення формуються й розвиваються в процесі діяльності, тобто на основі її суб'єктивного досвіду. [10, 28-29].

А. Кацала характеризує критичне мислення як відповідальне, свідоме, здатне до саморегулювання та самокорекції мислення, яке спрямоване на отримання певного практичного результату так само, як і на формування неупередженого судження щодо конкретної ситуації шляхом інтерпретації, аналізу та оцінки наявної інформації, формулювання відповідних висновків. Критичне мислення ґрунтується на надійних критеріях, вимагає розумової незалежності та здатності до самостійного прийняття рішень [1, 61]. Отже, знаходимо ще одне підтвердження на користь важливості аргументованості у доказах та самостійності у розвитку критичного мислення особистості.

Ми цілком погоджуємося з американським вченим-педагогом Девідом Клустером, який розмежовує критичне мислення від трьох інших видів розумової діяльності: запам'ятовування; розуміння складних ідей (коли ми трудимося над розумінням чужих ідей, наше власне мислення на цьому етапі пасивне); творчого або інтуїтивного мислення (митці, спираючись на складні мисленнєві операції, не завжди усвідомлюють їх повністю). Критичне мислення, згідно з поглядами науковця, розвивається, коли нові зрозумілі ідеї перевіряються, оцінюються, розвиваються і застосовуються. Запам'ятовування та розуміння, на думку дослідника, є обов'язковим попереднім етапом критичного мислення, однак самі вони навіть у

загальній сумі не дорівнюють критичному мисленню. Запропоноване Д. Клустером тлумачення критичного мислення містить п'ять обов'язкових умов:

- самостійність,
- інформація постає відправним, а не кінцевим пунктом мислення;
- початок з постановки питань;
- вимога переконливої аргументації;
- соціальність (будь-яка думка перевіряється, коли нею діляться з іншими) [2].

Аналогічної точки зору дотримується Д. Шакірова, яка, розробляючи технологію формування критичного мислення у старшокласників та студентів, змогла охарактеризувати вищий ступінь сформованості критичного мислення у студентів, що, на її думку, означає наявність інтегративних мисленневих компетенцій на основі синтезу логічного і проблемного мислення й готовності до їх використання в практичній, професійній та соціальній діяльності [9, 75].

В. Метаєв запропонував методику формування критичного мислення, в якій передбачав технологізацію процесу на основі використання чотирьох фаз мисленнєвої діяльності: 1) виявлення та заперечення припущень; 2) перевірки фактичної точності та логічної послідовності; 3) розгляд контекстів; 4) вивчення альтернатив. Контексти, на думку вченого, відіграють важливу роль у формуванні критичного мислення, оскільки вони часто наділені функціональнішим навантаженням, аніж сам текст [3, 41].

Таким чином, теоретичний аналіз різних підходів до розуміння сутності критичного мислення дозволяє зробити висновок про те, що це такий вид розумової діяльності, у процесі якого особа розбирає доступну їй інформацію, використовуючи власний досвід, знання, вироблені та усталені раніше погляди тощо. Критичне мислення - це вищий ступінь логічних та послідовних міркувань з подальшим переведенням розумової діяльності у поле проблемного пошуку, вироблення й прийняття усвідомлених рішень, особистих позицій, переконань.

Нарешті, принципова різниця між критичним мисленням та аналізом полягає у якісних результатах як кінцевій меті цього виду розумової діяльності. Результатом механічного за своєю природою процесу аналізу є виявлення та встановлення певних фактів, явищ, законів дійсності, закономірностей, натомість критичне мислення спонукає використовувати аналіз як проміжний етап до виведення власних висновків, суджень на підставі особистого досвіду.

Як бачимо, критичне мислення в педагогіці слід розглядати як вид розумової діяльності в навчально-виховному процесі, для формування якого необхідне створення педагогічних умов, тобто спеціального сприятливого середовища.

У курсі професійної підготовки курсантів ВНЗ МНС України один із способів розвитку критичного мислення реалізують за допомогою матеріалів мас-медіа, які використовують у якості навчальних засобів. Правомірність використання засобів масової інформації в навчально-виховному процесі ми вже обґрунтували у попередніх своїх працях, тому надалі вважатимемо факт використання оприлюднених журналістських матеріалів як доведеним.

Емпіричним шляхом вдалося встановити такі педагогічні умови розвитку критичного мислення у курсантів ВНЗ МНС України:

- ґрунтовна теоретична підготовка курсантів щодо певної теми;
- визначення чітко окресленого кола проблемних питань викладачем до початку роботи над завданням;
- створення умов для індивідуальної роботи із навчальним засобом;
- використання інтерактивних технологій.

Розглянемо кожну з виокремлених педагогічних умов детально.

Важливість теоретичної підготовки все ще залишається питанням, не позбавленим гостроти, як не парадоксально це виглядає сьогодні, в умовах переходу від інформаційного суспільства до суспільства знань. Однією з головних причин, через які унеможлиблюється розвиток критичного мислення в навчально-виховному процесі, є низька результативність теоретичної підготовки, тоді як лише за наявності міцних теоретичних знань можливий роз-

виток власних міркувань, суджень, вироблення особистих принципових позицій. Натомість, у разі відсутності аргументованих, позбавлених науковості висновків, критичність перетворюється у голослівність, що можемо спостерігати на практиці, адже як ще твердив Конфуцій: «Навчання без роздумів – даремне, роздуми без навчання – небезпечні». Це, водночас, пояснює, чому завдання із використанням засобів мас-медіа на розвиток критичного мислення доцільно вводити наприкінці заняття та теми, у якості вправ на закріплення знань. Виконання таких вправ на початку заняття - недоцільне.

Розвиток критичного мислення курсантів у ВНЗ МНС України має відбуватися за таким алгоритмом:

- оголошення мети, правил виконання завдання та часових лімітів;
- самостійна робота з індивідуальним роздатковим матеріалом, у якому відображена проблемна ситуація;
- виступи та обговорення результатів самостійної роботи.

Роздуми, міркування, пошук рішень проблемних завдань - це робота суто індивідуальна, яка потребує деяких відповідних зовнішніх умов (можливість сконцентруватися, час на роздуми, нарешті, можливість зробити власні записи, примітки, закладки тощо). Разом з тим, курсант повинен мати можливість висловити свою думку та почути, побачити досягнення інших, провести порівняльний аналіз, доповнити або спростувати свої аргументи. Тому обов'язковою умовою розвитку та формування критичного мислення є використання інтерактивних методик організації групових видів робіт (дискусії, дебати, прес-конференції та ін.).

Проте особливо важливо встановити, що розвиток критичного мислення є передумовою рефлексії, що характеризується індивідуальністю, а тому, у разі відсутності попередньої індивідуальної роботи, результати розумової діяльності будуть груповими (парними), що робить марними всі попередньо затрачені зусилля.

Характерно, що багатогранність матеріалів мас-медіа ніколи не дозволить викладачеві обмежитися лише однією метою: завжди відбуватиметься поєднання кількох різновекторних завдань, які відкриватимуть саме природні властивості засобів масової інформації, скажімо, відеосюжети, використані з навчальною метою унаочнення певного предмету професійної діяльності (пожежа в житловому секторі сільської місцевості), відбуватиметься одночасно психологічна підготовка, культурологічна (знайомство з суспільно-побутовими обставинами в сільській місцевості), встановлюватимуться міжпредметні зв'язки між професійно-прикладними дисциплінами, тощо. Як бачимо, викладач, створюючи умови розвитку критичного мислення у курсантів за допомогою засобів мас-медіа, виконує не лише роль керівника-модератора: навіть у заздалегідь визначених проблемних ситуаціях, в обговоренні висновків, пошуку істини, всі задіяні особи взаємодіють між собою і навчальним матеріалом одночасно, а тому можуть бути лише суб'єктами. Очевидно, що це покладає додаткову відповідальність на викладача, вимагає високої професійної майстерності, гнучкості, толерантності, поваги до курсантів та визнання їхнього права на власну думку, навіть якщо вона радикально не співпадатиме із загальноновизнаними теоріями.

Слід також наголосити, що розвиток критичного мислення курсантів за допомогою засобів мас-медіа допомагає реалізувати одні з головних завдань медіаосвіти – розпізнавання прихованих ймовірних негативних впливів повідомлень, уміння використовувати матеріали медіа у процесі самоосвіти, саморозвитку та професійній діяльності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, на підставі вищевикладеного можемо зробити такі висновки:

1. Критичне мислення визначаємо як особливий вид розумової діяльності, що передбачає розбір доступної інформації з використанням власного досвіду, знань, вироблених та усталених раніше поглядів тощо. Розвиток критичного мислення ґрунтується на підставі логічності та послідовності у міркуваннях з метою пошуку вирішення проблемних завдань, вироблення й прийняття усвідомлених рішень, особистих позицій, переконань тощо.

2. У навчальному процесі формування критичного мислення має на меті не навчити, а допомогти пізнати реальність, шляхом аналізу (розбирання на складники частини цілий об'єкт, що уособлює собою певну проблемну ситуацію) та синтезу (повторно скласти всі складники, які вдалося виокремити, задля кінцевих висновків та узагальнень).

3. Мета та завдання формування критичного мислення у курсантів ВНЗ МНС України як кінцевої розвивальної мети полягає у створенні умов розвитку рефлексії та вихованні медіа-компетентної особистості, що, в свою чергу, є одним з етапів професійної підготовки курсантів як майбутніх державних інспекторів до масово-роз'яснювальної роботи.

4. До педагогічних умов розвитку критичного мислення у курсантів зараховуємо: міцні теоретичні знання щодо певної теми, на підставі яких здійснюються міркування; попередня ретельна підготовка викладача до використання вправ на розвиток критичного мислення, яке, водночас, передбачає вибір засобів навчання та проблемних ситуацій; створення організаційних умов для індивідуальної роботи; використання інтерактивних методів роботи на етапі узагальнення та підведення підсумків.

5. Засоби мас-медіа, за умови виконання ролі об'єктів, що несуть у собі проблемні ситуації, стають тими дидактичними засобами, які допомагають реалізувати принципи індивідуалізації в процесі проблемно-орієнтованого навчання, а також безпосередньо слугують засобами розвитку та формування критичного мислення. Це в свою чергу, реалізує мету навчання на матеріалах та за допомогою мас-медіа (медіаосвіти) – вміння читати повідомлення, розшифровувати прихований зміст, використовувати матеріали засобів масової інформації у самоосвіті та професійній діяльності.

У подальших дослідженнях виникає необхідність розробки педагогічних технологій формування критичного мислення та рефлексії у курсантів за допомогою проблемних ситуацій та з використанням засобів масової інформації.

Список літератури:

1. **Кацала А.Є.** Соціальна робота в Україні / А.Є.Кацала // Критичне мислення: сутність та підходи до формування, 2007. – №2. – С. 57-62.
2. **Клустэр, Девид.** Что такое критическое мышление? // <http://testolog.narod.ru/Other15.html>
3. **Метаев В.А.** Методологическое обоснование рефлексивных методик / В.А.Метаев // Педагогика. – 2006. - №7. - С. 38-44.
4. **Подольская Е.А.** Мышление критическое / Е.А. Подольская / Глосарий современного образования / Нар.укр.акад.; Под общ.ред. Е.Ю. Усик; (сост.: Астахова В.И. и др.). – Х.: Изд-во НУА, 2007. – С. 236.
5. **Степанов О.М.** Мислення індивідуальні особливості / Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О.М. Степанов. – К.: «Академвидав», 2006. – С. 200-201. - (Енциклопедія ерудита).
6. **Стоянов І.А.** Критика // Етимологічний словник української мови: у 7 т. / АН УРСР; Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні / [ред. О.С. Мельничук, уклад. Р.В. Болдирев] – К.: Наукова думка, 1982. – Т.3: Кора–М – Київ: Наукова думка, – 1989. – С. 95-96.
7. **Критика** // Сучасний словник іншомовних слів / уклали О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк, відпов. ред. Г.П. Півторак. – Київ: вид-во «Довіра», 2006. – С. 390. – (Словники України).
8. **Фрейре, Пауло.** Педагогіка пригноблених: Пер. з англ. з англійської Олександр Дем'янчук. – К.: Юніверс, 2003. – 168 с. – (Науково-політичне видання).
9. **Шакирова Д.М.** // Технология формирования критического мышления старшеклассников и студентов / Д.М.Шакирова // Педагогика. - 2006. - №9 - С. 72-77.
10. **Шермет М.** // Критичне мислення: діяльнісним підхід / М.Шермет // Шлях освіти. – 2004. - № 4. – С. 28-31.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ КУРСАНТОВ ВУЗОВ МЧС УКРАИНЫ СРЕДСТВАМИ МАСС-МЕДИА

В статье на основе анализа психолого-педагогической литературы проанализирована динамика подходов к определению понятия критическое мышление, а также способы его развития в учебном процессе высшей школы. Путем эмпирических исследований автор выявила и описала педагогические условия формирования критического мышления у курсантов ВУЗов МЧС Украины. Поданный алгоритм развития критического мышления у курсантов предусматривает использование в качестве объектов (учебных средств) материалов масс-медиа. С помощью средств масс-медиа исследователь предлагает создавать проблемные ситуации, поиск разрешения которых создает организационные условия формирования критического мышления.

Ключевые слова: курсанты, ВУЗ МЧС Украины, критическое мышление, рефлексия, проблемная ситуация, масс-медиа, профессиональная подготовка.

I.Yu. Gurinenko

PEDAGOGICAL CONDITIONS TO DEVELOP CRITICAL THINKING OF CADETS BY USAGE OF MASS-MEDIA AT HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS OF THE MINISTRY OF EMERGENCIES OF UKRAINE

On the base of review of pedagogic and psychological literature, this article describes dynamics of critical thinking definitions approaches and methods of its development at higher educational establishments. Author elicited and described pedagogical conditions to develop critical thinking of cadets at higher educational establishments of the Ministry of Emergencies of Ukraine after empirical research. Algorithm of developing critical thinking of cadets presupposes usage of mass-media as teaching aids. Researcher suggests using mass-media as a means of introducing situations and topics for discussion, which creates favorable conditions for developing critical thinking.

Key words: cadets, higher educational establishments of the Ministry of Emergencies of Ukraine, critical thinking, reflexion, problematic situation, mass-media, professional training.

